

### 13. Τό προπατορικό ἁμάρτημα καί τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ

Εἶναι συνηθισμένη ἡ ἄποψη, πού φυσικά μέ μιά κυρίαρχη ἐπιβλητικότητα εἶχε πολιτογραφηθεῖ στό χῶρο τοῦ σχολαστικισμοῦ τῆς Δύσης, ὅτι κέντρο καί ἀφετηρία γιά τή θεώρηση τῆς ἁμαρτίας, τῆς φθορᾶς, τοῦ θανάτου καί τοῦ κακοῦ γενικῶς ἀποτελεῖ τό προπατορικό ἁμάρτημα ἢ ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου πού διαδραματίστηκε στόν παράδεισο. Ἀπό τήν παρακοή τοῦ Ἀδάμ καί τῆς Εὔας, ἐπειδὴ εἶχαν τό αὐτεξούσιο, πῆγασαν ὅλα τά δεινά. Ἐπομένως κέντρο καί ἀφετηρία τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Λόγου γίνεται ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι δημιουργεῖται λίγο πολύ ἡ στéρηη πεποίθηση ὅτι ἀφοῦ συντελέστηκε τό προπατορικό ἁμάρτημα, ἔπρεπε, ἐξαιτίας βεβαίως τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, νά γίνει ἐξάπαντος ἡ ἐνανθρώπηση, γιά νά ἐλευθερωθεῖ τό ἀνθρώπινο γένος ἀπό τίς ὀδυνηρές συνέπειες τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος.

Ἡ παραπάνω ἄποψη, μολονότι καταρχήν φαίνεται ὀρθή ἀπό δογματική ἄποψη, κρύβει μέσα της πάμπολλες παγίδες, πολύ περισσότερο γιατί εἶναι ἀληθινή. Ἀλλά πρόκειται γιά μιά ὀψη τῆς ἀλήθειας. Καί μισή ἀλήθεια ἐξάπαντος δέν εἶναι ἡ ἀλήθεια, χῶρια ἀπό τό ὅτι προξενεῖ τοῦ κόσμου τά προβλήματα. Ἄν ἀναλογιστεῖ κανεῖς τίς θεολογικές προϋποθέσεις, τίς ὁποῖες ὡς τώρα εἶδαμε, θά ἀντιληφθεῖ ἀμέσως τόν κίνδυνο, καί θά λύσει προφανῶς τήν ἀπορία του γιά ποιό λόγο ἡ Δύση πολύ εὐκολα υἱοθέτησε τήν παραπάνω ἄποψη, καί μάλιστα ἀφοῦ τή συζήτησε, ἐνῶ ἡ πατερική θεολογία, ὅπως δέν συνήθιζε νά συστηματοποιεῖ λογικά καί λεπτομερειακά τά προβλήματα, οὔτε κáν δέν εἶχε τέτοια ἐνδιαφέροντα, μιά καί δέν εἶχε παγιδευθεῖ σέ ἠθικά καί δικαιικά πρότυπα. Ἔτσι λοιπόν ἂν ξαναδεῖ κανεῖς αὐτές τίς προϋποθέσεις τῆς

ὁρθόδοξης θεολογίας, τή διάκριση κτιστοῦ καί ἀκτίστου, τῆς θείας οὐσίας καί τῆς θείας ἐνέργειας, καί συνάμα τήν κατ' ἀνάγκη μετοχή τῶν κτιστῶν ὄντων στίς θεῖες ἐνέργειες, καταλαβαίνει ποῦ βρίσκεται ἡ ἔμφαση. Δέν δυσκολεύεται νά θεωρήσει τό προπατορικό ἀμάρτημα ὡς κεντρικό γεγονός τῆς ἱστορίας, ἀλλά ὄχι τό ἴδιο τό κέντρο τῆς δημιουργίας καί τῆς ἀπολύτρωσης. Ἀπλούστατα ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μονάχα ἓνα κεντρικό ἐπεισόδιο τῆς ἱστορίας τῆς θείας οἰκονομίας, καί ἐξηγεῖται μέ τίς παραπάνω προϋποθέσεις τῆς δημιουργίας ἀπό τό μή ὄν, καί ἐπομένως τῆς ἀναγκαιότητας γιά μετοχή τοῦ μή ὄντος στό ὄν, γιά νά εἶναι καί νά ὑπάρχει ὡς ὄν. Ὅμως ἡ πτώση ἀπλῶς παραμένει ἓνα ἐπεισόδιο. Συντελέστηκε ἐπειδή ἡ φύση τῶν γεννητῶν, ὅπως λέγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος, προῆλθε ἀπό τό μή ὄν· ἐπομένως δέν εἶναι κατ' οὐσίαν ἄτρεπτη, καί ἀπεναντίας εἶναι κατ' ἀνάγκη τρεπτή καί ἀλλοιωτή. Ἐτσι τό αὐτεξούσιο προώθησε τόν ἄνθρωπο στήν κακή ἀλλοίωση, μέ ἄλλα λόγια, ἡ ἄρνηση τῆς θεοποιοῦ ἐνέργειας, συντέλεσε στή διακοπή τῆς τελειωτικῆς πορείας, ὅποτε προέκυψε ἀμέσως ἡ ἀνάγκη γιά μιᾶ συνέχιση τούτης τῆς πορείας. Ἡ ματαίωση τοῦ καθ' ὁμοίωσιν δέν ἦταν ὀριστική. Ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος στόν παράδεισο δέν ἔχασε ἓνα ἀγαθό καί τώρα πρέπει νά γυρίσει στό παρελθόν γιά νά τό ξαναβρεῖ (μιᾶ τέτοια ἄποψη μπορεῖ νά ὑποστηρίξει κατὰ πάσα πιθανότητα ἓνας θρεμμένος μέ τή σχολαστική θεολογία), ἀλλά ματαιώθηκε μιᾶ μελλοντική ἀπόκτηση ἐνός ἀγαθοῦ, καί ἐπιβάλλεται νά ξαναρχίσει ἡ ἴδια πορεία· δηλαδή μέ τό προπατορικό ἀμάρτημα ὁ ἄνθρωπος ἔχασε, καί πρέπει νά τό ξαναβρεῖ, ἓνα μελλοντικό ἀγαθό. Τό προπατορικό ἀμάρτημα ὅμως ἔφερε ἀπλῶς μιᾶ ρωγμή σέ τούτη τή σχέση τῆς μετοχῆς. Καί ἐξάπαντος ἡ ρωγμή αὕτη ἔπρεπε νά ἀποκατασταθεῖ. Ἀλλά πρωταρχική σπουδαιότητα ἔχει ἡ μετοχή αὕτη

καθεαυτή καί ἡ τελειωτική πορεία. Καί δίχως τό προπατορικό ἀμάρτημα ὑπῆρχε ἡ ἴδια ἀναγκαιότητα νά γίνει ἡ τελειωτική πορεία, καί φυσικά νά πλησιάσει ὁ Θεός τόν ἄνθρωπο. Γι' αὐτό, ἐνῶ οἱ ἀνατολικοί πατέρες δέν συζητήσαν τά κίνητρα τῆς ἐνανθρώπησης<sup>183</sup> (γιατί κατά τή θεολογία τους ἦταν φανερά), ἔμμεσα προκύπτει πῶς ἡ ἐνανθρώπηση εἶναι ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἀναξάρτητη ἀπό τό προπατορικό ἀμάρτημα<sup>184</sup>. Εἶναι ἡ πλήρωση τῆς πορείας τῆς θείας οἰκονομίας.

Χρήσιμες ὅμως εἶναι μερικές διασαφήσεις. Εἶδαμε πῶς ἡ Δύση καταρχήν θεώρησε τό προπατορικό ἀμάρτημα ὡς κέντρο τῆς ὅλης ἱστορίας τῆς ἐνανθρώπησης. Ἦδη ὁ Αὐγουστίνος εἶχε πεῖ κατηγορηματικά: *si homo non periisset, Filius hominis non venisset* (ἂν ὁ ἄνθρωπος δέν χανόταν, ὁ υἱός τοῦ ἀνθρώπου δέν θά ἐρχόταν)<sup>185</sup>. Τό προπατορικό ἀμάρτημα κατά τή δυτική θεολογία ἀμέσως θεωρήθηκε ὡς παρακοή στή θεία δικαιοκλή τάξη (ἀφοῦ γιά μετοχή στή ζωή τῶν ἐνεργειῶν δέν γινόταν λόγος, παρά μονάχα σέ κτιστά πράγματα), ὡς δεινή προσβολή τῆς θείας δικαιοσύνης, καί συνεπῶς δίκαια ὁ Σατανάς ἔγινε τό τιμωρό ὄργανο ὄχι μονάχα τῶν ἐνόχων πρωτοπλάστων, ἀλλά καί ὁλῶν τῶν ἐνόχων ἀπογόνων τους. Ἡ κληρονομική ἐνοχή γιά τήν προσβολή τῆς θείας δικαιοσύνης καθιερώθηκε μέ ἄκρα συνέπεια. Ὁ ἄνθρωπος χάνει τό καθ' ὁμοίωσιν καί ὡς ἔνοχος τιμωρεῖται γιά τήν παράβαση πού ἔκανε.

183. Στή Δύση συζητήθηκε πολύ τοῦτο τό θέμα, καί φυσικά δέν εἶναι μοναδική ἡ περίπτωση τοῦ Ἀνσέλμου Καντερβουρίας μέ τό ἔργο του *Cur deus homo*.

184. Μ. Ἀθανασίου, *Περί τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου* 54 PG 25, 192B: «Αὐτός γάρ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν...». Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἀπλῶς ἐπαναλαμβάνει τήν ἀποψη τοῦ Εἰρηναίου καί γενικότερα τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας.

185. Αὐγουστίνου, *Sermo* 174,2 PL 38,940.

Ἡ ὀρθόδοξη παράδοση κινήθηκε σέ μιὰ διαφορετική κατεύθυνση, ὅπως ἄλλωστε ἦταν φυσικό ἐξαιτίας τῶν θεολογικῶν προϋποθέσεων πού συντέλεσαν ἀκριβῶς σέ μιὰ ἄλλη - καί κατά τήν ὀρθόδοξη θεολογία τή μόνη σωστή - ἐρμηνεία τῶν σχετικῶν περικοπῶν τῆς Γένεσης. Ὁ πειρασμός στόν παράδεισο διαδραματίζεται μεταξύ τοῦ δέντρου τῆς ζωῆς καί τοῦ δέντρου τῆς γνώσης τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ πού ὁδηγεῖ στό θάνατο σέ περίπτωση κακῆς αὐτογνωσίας. Τό δέντρο τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ, ὅπως λέει ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός εἶναι γιά τή δοκιμασία καί γυμνασία τῆς ἀνθρώπινης βούλησης. Τοῦτο σημαίνει αὐτογνωσία τῆς κτιστῆς φύσης· αὕτη εἶναι καλή γιά τοὺς τέλειους, συνεχίζει ὁ Δαμασκηνός, ἀλλά δυσμενής καί ὀδυνηρή γιά τοὺς ἀτελεῖς<sup>186</sup>. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ αὐτογνωσία αὕτη, δηλαδή ἡ γνώση τῆς οἰκείας φύσης, δέν ἀφορᾷ ἀπλῶς τήν κατάσταση τῆς ἀνθρώπινης φύσης, τὰ δῶρα του καί τή δεκτικότητά του, ἀλλά καί τή σχέση του πρός τόν ζωοδότη Θεό. Ἡ κακή αὐτογνωσία συγχέει τή γνώση τῶν ὀρίων τῆς κτιστότητας - ἐπομένως εἶναι γνώρισμα ἀτέλειας καί ἑλλειψης προόδου στή σχέση - καί ὁδηγεῖ σέ μιὰ πέρα γιά πέρα ἐσφαλμένη ἐκτίμηση. Ἀντί ὁ ἀτελής ἄνθρωπος, ὁ νήπιος, νά πάρει τό δρόμο τῆς προκοπῆς καί τῆς τελείωσης, γιά νά γίνει θεός κατά χάρη, ἐπαναστατεῖ καί βάζει κατά φαντασία στό θρόνο τοῦ Θεοῦ τόν ἑαυτό του: «Καί ἔσσεσθε ὡς θεοὶ γινώσκοντες

186. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδόσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθόδοξου πίστεως* 2,11 PG 94, 913AB-916AB: «Τό μὲν ξύλον τῆς γνώσεως ἀπόπειράν τινα καί δοκιμήν καί γυμνάσιον τῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑπακοῆς καί παρακοῆς. Διό καί ξύλον τοῦ γινώσκειν καλόν καί πονηρόν κέκληται, ἥ ὅτι δύνανται ἐδίδου γνωστικὴν τοῖς μεταλαμβάνουσιν τῆς οἰκείας φύσεως, ὅπερ καλόν μὲν τοῖς τελείοις, κακόν δέ τοῖς ἀτελεστέροις... Τό δέ τῆς ζωῆς ξύλον ἢ ξύλον ἔχον ἐνέργειαν ζωῆς παρεκτικὴν ἢ τοῖς τῆς ζωῆς ἀξίοις καί τῷ θανάτῳ οὐχ ὑποκειμένοις μόνοις ἐδώδιμον».

καλόν καί πονηρόν»<sup>187</sup>. Ἐπομένως ἐδῶ πρόκειται ὄχι γιά ἠθική παράβαση ἢ προσβολή μιᾶς δικαιοκῆς τάξης, ἀλλά γιά «ὕβρη», τραγική σύγκρουση τῶν πεπερασμένων ὁρίων τοῦ κτιστοῦ πλάσματος πρὸς τὰ ἄπειρα βάθη τῆς θεότη-  
 τας· πρόκειται γιά διάρρηξη μιᾶς σχέσης· ζωῆς, γιά μα-  
 ταίωση μιᾶς τελειωτικῆς πορείας, γιά μιὰ ὄντολογική  
 παραχάραξη. Γι' αὐτό καί ἡ πατερική θεολογία εἶδε τό  
 προπατορικό ἁμάρτημα ὡς ἀρρώστια καί δέν ἔκανε λόγο  
 γιά καμιά κληρονομική ἐνοχή παρά μονάχα γιά κληρονό-  
 μηση τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου<sup>188</sup>. Ἔτσι κατὰ τὴν  
 ἀριστουργηματική διήγηση τοῦ τρίτου κεφαλαίου τῆς Γέ-  
 νεσης, ἡ ὁποία φτάνει τό ὕψος ἀκραίων τραγικῶν συγ-  
 κρούσεων, τὰ περιζώματα πού ἔραψαν οἱ πρωτόπλαστοι  
 ἀπὸ φύλλα συκιᾶς ὁ Θεός τὰ ἀντικαθιστᾷ μέ τοὺς δερμά-  
 τινους χιτῶνες. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς ἐρμηνεῖες πού δόθη-  
 καν, κυρίως ἀλληγορικές ἀπὸ τὸν Ὁριγένη καί τὸν Γρη-  
 γόριο Νύσσης<sup>189</sup>, ἐδῶ πρόκειται γιά τὴν ἀπαρχή λύσης  
 τοῦ δράματος, πέρα ἀπὸ τὴν ὑπόσχεση γιά τὴ συντριβή

187. Γέν. 3,5.

188. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Εἰς τὴν Πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολήν* PG 74, 789AB: «Νενόσηκεν οὖν ἡ φύσις τὴν ἁμαρτίαν διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνός, τουτέστιν Ἀδάμ· οὕτως ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, οὐχ ὡς τῷ Ἀδάμ συμπαραβεβηκότες, οὐ γάρ ἦσαν πώποτε, ἀλλ' ὡς τῆς ἐκείνου φύσεως ὄντες τῆς ὑπὸ νόμον πεσούσης τὸν τῆς ἁμαρτίας. Ὡς περ τοίνυν ἠρρώστησεν ἡ ἀνθρώπου φύσις ἐν Ἀδάμ διὰ τῆς παρακοῆς τὴν φθοράν εἰσέδυ τε οὕτως αὐτὴν τὰ πάθη, οὕτως ἀπήλλακται πάλιν ἐν Χριστῷ».

189. Ὁ Ὁριγένης δέχεται ὅτι τὰ πνεύματα ἁμάρτησαν καί γιά τό σωφρονισμό τους ντύθηκαν σάρκινα σώματα· εἶναι οἱ δερμάτινοι χιτῶνες. Ὁ Νύσσης μέ τὴν προσγειωμένη θεολογική του σκέψη λέει πὼς δερμάτινοι χιτῶνες εἶναι ἡ ἴδια ἡ βιολογική ζωή μέ ὅλα τὰ ζωώδη χαρακτηριστικά. Τώρα αὐτὰ πρέπει νὰ μεταμορφώσῃ καί ν' ἀπαθανάτι-  
 σει ὁ ἄνθρωπος. Βλ. Ὁριγένους, *Εἰς τὴν Γένεσιν ἐκλογαί* PG 11, 101A. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως* PG 46, 148A-149A.

τοῦ φιδιοῦ, τό πρωτευαγγέλιο τοῦτο τῆς Γένεσης<sup>190</sup>. Ἡ ἐρμηνεία, πού δίνουν ὁ Ὁριγένης καί ὁ Νύσσης, κυρίως ὁ δεύτερος, εἶναι σύμφωνη μέ τίς προϋποθέσεις τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας. Ἡ διασάλευση τῆς σχέσης ὄντος καί μή ὄντος ὁδηγεῖ τόν ἄνθρωπο στή φθαρτή ζωή· καί τούτη ὁμῶς διέπεται ἀπό τήν φυσική νομοτέλεια τῆς θείας πρόνοιας, τῶν ἰδίων τῶν ζωοποιῶν ἐνεργειῶν. Ἀπό τή ζωή τούτη θά γίνει ἡ πορεία γιά τή μεταμόρφωση καί τήν τελείωση.

Στήν προκειμένη περίπτωση ἡ ὀρθόδοξη θεολογία διαφοροποιεῖται πρός τή δυτική καί κατά τήν ἐρμηνεία γιά τό ρόλο τοῦ Σατανᾶ. Ἀπό τόν Αὐγουστίνου καί ἐφεξῆς, ὅπως εἶδαμε, ὁ Σατανάς θεωρήθηκε ἀπλῶς ὡς τιμωρό ὄργανο τοῦ Θεοῦ γιά τήν παράβαση τοῦ ἀνθρώπου. Τόν ἀποφασιστικό ρόλο τόν διαδραμάτισε μονάχα ἡ ἀνθρώπινη βούληση<sup>191</sup>. Ἀπεναντίας ἡ ὀρθόδοξη θεολογία, πράγμα πού εἶναι ἐκδηλό σέ κάθε μνημεῖο τῆς παράδοσης, θεωρεῖ τόν ἄνθρωπο θύμα τοῦ Διαβόλου, καί φυσικά ὑποκείμενο στούς θανάσιμους πειρασμούς του. Ἐξοῦ ἡ μεγάλη ἀναγκαιότητα τῆς ἄσκησης κατά τή διάρκεια τῆς τελειωτικῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θεία ἀρωγή ἔρχεται γιά νά σώσει τό θύμα τοῦτο ἀπό τά «εἰδωλικά» φαντάσματα τοῦ Διαβόλου. Ἔτσι καί ἡ φιλάνθρωπία τοῦ Θεοῦ - καί ὄχι ἡ προσπάθειά του ν' ἀποκαταστήσει τήν τάξη τῆς δικαιοσύνης στόν θεῖο χῶρο - πρός τόν ἄνθρωπο εἶναι πλούσια καί ἀνεξάντλητη. Ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιοῖ τό αὐτεξούσιό του γιά ν' ἀποκρούει τίς ἐπιθέσεις τῶν πονηρῶν δυνάμεων, γιά νά ἀσκεῖται, καί κατά βάση γιά νά δέχεται τήν παροχή τῆς θείας ἀρωγῆς.

Ἐδῶ εἶναι ἀπαραίτητες μερικές ἐρμηνευτικές καί δογ-

190. Γέν. 3,15.

191. Αὐγουστίνου, *Die civitate Dei* 14, 13-15 PL 41, 420-24.

ματικές παρατηρήσεις σέ σημεία τῶν κειμένων τῆς Γένεσης. Εἶναι φανερό διαβάζοντας κανεῖς τὰ κείμενα, πῶς ἡ ἁμαρτία συνδέεται μέ τήν παρουσία τοῦ Σατανᾶ. Εἶναι ὁ ἀντίπαλος τῶν σχεδίων τοῦ Θεοῦ καί συνάμα ὁ κατηγορος γιά τίς παραβάσεις τοῦ ἀνθρώπου, οἱ ὁποῖες ὥστόσο γίνονται μέ πλήρη εὐθύνη καί ἐλευθερία<sup>192</sup>. Σ' ὅλη τή μακραίωνη ἱστορία καί τήν ἱερή φιλολογία τοῦ Ἰσραήλ πουθενά δέν μπορούμε νά δοῦμε ἀνεύθυνη πράξη τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῆς κοινότητος, μολονότι τὰ πάντα εἶναι θέλημα καί σχέδιο τοῦ Θεοῦ ἢ μερικές φορές, ὅπως στήν περίπτωση παρεκτροπῆς τοῦ Δαβίδ<sup>193</sup>, ὁ σατανικός πειρασμός ἀποτελεῖ τό ξεκίνημα τῆς πράξης. Ἀλλωστε ἔτσι περιγράφεται καί τό προπατορικό ἁμάρτημα στό τρίτο κεφάλαιο τῆς Γένεσης, τό ὁποῖο κοντά στά ἄλλα ἀποτελεῖ τό πιό συγκλονιστικό φιλολογικό κομμάτι τραγικῶν συγκρούσεων. Στούς σύγχρονους βιβλικούς θεολόγους ἐντυπωσιάζει τό γεγονός ὅτι τό προπατορικό ἁμάρτημα, ὅπως παρουσιάζεται στή Γένεση, δέν διαδραματίζει κανένα οὐσιαστικό ρόλο στή μετέπειτα ζωή, ἱστορία καί ἱερή γραμματεία τοῦ Ἰσραήλ. Ἡ διήγηση φαίνεται σάν ξένη καί αὐτόνομη στό χῶρο τῆς Π. Διαθήκης<sup>194</sup>. Κατά τή δική μου ἄποψη ἡ σκέψη τῶν ἐρευνητῶν παγιδεύεται στή ἐρμηνεία πού δίνει ἡ δυτική θεολογική σκέψη, καθαρό γέννημα τῆς αὐγουστίνειας θεολογίας, στό χωρίο **Ρωμ.** 5,12<sup>195</sup>. Φυσικά πουθενά στήν Π. Διαθήκη δέν γίνεται

192. *Γέν.* 3, 1-19. *Α' Παραλ.* 21,1. *Ζαχ.* 3,1-3.

193. *Παραλ.* 21,1.

194. W. Zimmerli, *Grundriss der alttestamentlichen Theologie*, σελ. 216.

195. Ἐχει τονιστεῖ κιόλας ὅτι ἡ ἐρμηνεία, πού ἀποδίδει ἐνοχή σ' ὅλο τό ἀνθρώπινο γένος, δέν πέρασε οὔτε τό κατώφλι τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας, ἡ ὁποία κάνει λόγο γιά κληρονόμηση τῆς φθορᾶς, γιά ταλαιπωρία τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τούς σατανικούς πειρασμούς καί γιά

λόγος για ένα αμάρτημα πού μεταβιβάζεται κληρονομικά ως ένοχή στους απογόνους, όπως ακριβώς τό παρουσίασε ή δυτική θεολογία. Άπεναντίας, όπως τονίστηκε κιόλας, στην Π. Διαθήκη ποτέ δέν παραλείπεται νά έπισημανθεΐ ρητά ή τουλάχιστο νά νοηθεΐ ή ευθύνη κάθε πράξης πού κάνει ό άνθρωπος. Ωστόσο δέν θά 'ταν έρμηνευτικά σωστή ή άποψη ότι ή διήγηση για τό προπατορικό αμάρτημα δέν φαίνεται πουθενά στη μετέπειτα ιστορία και ήρής φιλολογία του Ίσραήλ. Κάτι τέτοιο είναι παραπλανητικό. Σέ κάθε αμάρτημα και σέ κάθε άνταρσία του ανθρώπου, ως μεμονωμένου ατόμου, ή του λαού στό σύνολό του, προβάλλονται ακριβώς οί ίδιες προϋποθέσεις και τονίζονται τά ίδια αποτελέσματα: άπώλεια τής θείας εύεργεσίας, φθορά, θάνατος, τιμωρία και έξωση από μία θεία μακαριότητα πού εξασφαλίζεται μέ όλα τά υλικά και πνευματικά αγαθά σέ περίπτωση ύπακοής στό θέλημα του Θεού. Μέ άλλα λόγια κάθε φορά, πού γίνεται άνομία, τό ίδιο τό αμάρτημα τής Γένεσης διαδραματίζεται και οί ίδιες συνέπειες επαναλαμβάνονται. Θά λέγαμε πώς τό προπατορικό αμάρτημα είναι μία άπαρχή τής άνταρσίας και τά μετέπειτα μία συνέχιση τής ίδιας συμπεριφοράς. Δέν θά μπορούσαμε λοιπόν νά πούμε πώς ή διήγηση τούτη τής Γένεσης είναι ξένη πρós τή μετέπειτα ιστορία του λαού του Θεού. Καί τό κυριότερο ύπάρχει πάντοτε ή έλπίδα μιας λύτρωσης από τά πραγματικά δεινά τής ζωής και ή άναμονή — έντονη στην προφητεία και τήν Άποκαλυπτική — μιας έσχατολογικής άποκατάστασης του λαού μέ τήν επέμβαση του Θεού, ή όποία βεβαίως κατά καιρούς και περιστάσεις παίρνει διάφορες άποχρώσεις, δίνοντας περισσότερη έμφαση στην απολύτρωση από τίς πολιτικές

άφατη θεία φιλανθρωπία.



καταπιέσεις, καί στή δημιουργία τοῦ νέου βασιλείου τοῦ Ἰσραήλ.

Καί στό σημεῖο αὐτό εἶναι προφανές, ὅπως τονίστηκε, ἡ τυποποιημένη γιά τό θέμα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος δυτική παράδοση. Οἱ βιβλικοί ἐρευνητές προφανῶς δέσμιοι μιᾶς νοοτροπίας, ὅτι τό προπατορικό ἁμάρτημα, ὡς ἐνοχή καί βαριά κληρονομιά, εἶναι αὐτό καί μόνο τό κέντρο τῆς ἱστορίας τῆς θείας οἰκονομίας, ἀναζητοῦν στά κείμενα τῆς Π. Διαθήκης αὐτό τό ἴδιο τό κέντρο, ὅπως τό ἐξαίρει ἡ δυτική θεολογία. Ὡστόσο κατά τήν ὀρθόδοξη θεολογία τά πράγματα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικά· οὔτε κληρονόμηση ἐνοχῆς ὑπάρχει οὔτε τό προπατορικό ἁμάρτημα εἶναι τό κέντρο στήν ἱστορία τῆς σωτηρίας καί στό γεγονός τῆς ἐνανθρώπησης. Ἡ ἐνανθρώπηση μάλιστα αὐτή ἡ ἴδια εἶναι τό κέντρο τῆς ὅλης πορείας τῶν κτιστῶν ὄντων, καί ὄχι μονάχα ἡ ἱστορία τοῦ σαρκωμένου Λόγου, ἀλλά καί τοῦ ἄσαρκου τῆς Π. Διαθήκης. Ἐτσι τό προπατορικό ἁμάρτημα ἀπλῶς εἶναι ἓνα ἐπεισόδιο καί ἓνα τραῦμα· κυρίως ὁ θάνατος, ὡς φοβερός ἐχθρός, πρέπει νά ἐξουδετερωθεῖ. Ἀλλά τόν κυρίαρχο ρόλο στήν ὅλη ἱστορία τῆς θείας οἰκονομίας τόν διαδραματίζει ἡ φανέρωση τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ, διαμέσου τοῦ ἄσαρκου καί τοῦ σαρκωμένου Λόγου, καί κατά βάση τό «μεταπατορικό» ἁμάρτημα, δηλαδή ἡ συνεχῆς πολεμική τῶν δυνάμεων τοῦ κακοῦ κατά τοῦ ἀγαθοῦ, δηλαδή τῆς θείας ζωῆς. Τό μεταπατορικό ἁμάρτημα πρέπει νά ἐξαλειφεται συνεχῶς καί νά συντελεῖται ἡ προκοπή καί ἡ τελείωση τῶν λογικῶν ὄντων. Καί χρειάζεται συμμόρφωση, μέσα στόν ἴδιο τόν ζωτικό χῶρο, πρὸς τό θεῖο θέλημα καί ἄσκηση γιά τήν κράτυνση τοῦ ἀγωνιστικοῦ φρονήματος. Κάτι τέτοιο ἔχει ὁλόκληρη ἡ ἱστορία τῆς Π. Διαθήκης.

\* \* \*

Ὑπὸ τὸ παραπάνω πρίσμα ἡ ὀρθόδοξη θεολογία θεωρεῖ τὸ κακὸ καὶ τὴ σημασία του στὸν κόσμον. Πρῶτα πρῶτα δὲν τὸ βλέπει ὡς ποινὴ ὕστερα ἀπὸ τὴν παράβαση μιᾶς δικαιοκῆς τάξης. Τὸ κακὸ εἶναι νόσος, διάβρωση τῆς κάθε (ἀγαθῆς) κτιστῆς πραγματικότητας. Ἐπειδὴ κάθε κτίσμα, σὲ ὁποιαδήποτε διαβάθμιση κι ἂν βρίσκεται, προέρχεται ἀπὸ τὸ μὴ ὄν, κατὰ τὴ μηχανικὴ ἢ τὴν «ἐθελότρεπτη» κίνησή του κατευθύνεται ἢ στὴν τελειωτικὴ ὁλοκλήρωση ἢ στὸ μηδενισμό. Τὰ αὐτεξούσια ὄντα δοκιμάζουν τὴ στέρηση κατὰ τρόπο συνειδητό, ὅταν χάνουν τὸ δρόμο τῆς τελειωτικῆς πορείας. Ἔτσι ἡ δημιουργία προέρχεται ἀπὸ τὸ μηδέν, καὶ τὸ μηδέν ἀπὸ τὴ δημιουργία. Ἐπομένως τὸ κακὸ, κατὰ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία, δὲν εἶναι πράγμα, δὲν ἔχει ὑπόσταση· κάθε πράγμα, αἰσθητό καὶ νοητό, εἶναι ἀγαθό, ἀλλὰ ὅμως ἐξαιτίας τῆς κτιστότητάς του κινδυνεύει νὰ πάει στὸ μηδέν. Συνεπῶς μπορεῖ νὰ ἀλλοιωθεῖ, νὰ τραπεῖ, νὰ διαβρωθεῖ. Ἔτσι τούτη ἡ ἀλλοίωση, ὅταν εἶναι φθαρτικὴ, καὶ τούτη ἡ διάβρωση κάθε ἀγαθοῦ πράγματος εἶναι τὸ κακὸ. Δὲν ἔχει ὑπόσταση, ἐπειδὴ δὲν εἶναι πράγμα, ἀλλὰ «κλέβει» τὴν ὑπόσταση τοῦ ἀγαθοῦ, μιά καὶ ἡ διαβρωμένη ὁποιαδήποτε (ἀγαθὴ) ὑπόσταση κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸ κακὸ. Εἶναι λοιπὸν μὴ ὄν τὸ κακὸ, γιατί δὲν εἶναι πράγμα οὔτε ὑπόσταση, ἀλλὰ «ὕπάρχει» ὡς διάβρωση στὴν παραμορφωμένη ἀγαθὴ πραγματικότητα. Γι' αὐτό, ἐνῶ εἶναι μὴ ὄν, προσωρινά προξενεῖ μεγάλη ὁδὺν σ' ὅλα τὰ ἀγαθὰ ὄντα. Δὲν ἔχει λοιπὸν ὑπόσταση τὸ κακὸ, ἀλλὰ εἶναι παρυπόσταση<sup>196</sup>,

196. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θεῶν ὀνομάτων* 4, 2-31 PG 3, 721 A καὶ 732C: «Διό οὔτε ὑπόστασιν ἔχει τὸ κακόν, ἀλλὰ παρυπόστασιν, τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γινόμενου». Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Σχόλια εἰς τὰ τοῦ Ἀγίου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου* PG 4, 53B: «Ὡστε ἀνυπόστατον τὸ κακόν, ἐπειδὴ μὴ μετέχει τοῦ Θεοῦ κατὰ στέρη-

παραμορφωμένη καί διαβρωμένη (άγαθή) πραγματικότητα.

Ἐπειδή τό κακό λοιπόν εἶναι μή ὄν, πάντοτε ὡς διαβρωμένη άγαθή πραγματικότητα, μιά κίνηση καί μιá επιθυμία ύπάρχει: ή πραγμάτωση τοῦ άγαθοῦ. Κάθε φορά πού άστοχεῖ ὁ άνθρωπος στήν επιτέλεση οποιουδήποτε άγαθοῦ ή όποιασδήποτε άγαθῆς πράξης ή σχέσης άπλῶς βρίσκεται σέ πλάνη· επιθυμεῖ μονάχα τό άγαθό καί τοῦτο μόνο εἶναι τό κίνητρό του, αλλά άπό άστοχία πράττει τό «νομιζόμενο» άγαθό, δημιουργώντας ένα άγαθό διαβρωμένο καί παραμορφωμένο<sup>197</sup>. Ἡ άποψη αὐτή εἶναι σύμφωνη

σιν έξεως φαινόμενον» 305B: «Τοῦ άγαθοῦ καί τῆς κατά φύσιν κινήσεως ήτοι τάξεως άποτυγχάνοντες, φερόμεθα εἰς τήν παρά φύσιν άλογον καί παντελῆ καί άνούσιον άνυπαρξίαν· ὁθεν καί μηδαμῇ μηδέν ὄν λέγει τό κακόν». *Κεφάλαια περί άγάπης* PG 90, 1052A: «Ὁδὲ περί τήν οὐσίαν τῶν γεγονότων τό κακόν θεωρεῖται· αλλά περί τήν έσφαλμένην άλόγιστον κίνησιν». Καί ὁ Αὐγουστίνος στίς *Ἐξομολογήσεις* του προσεγγίζει ὡς πρὸς τή γένεση τοῦ κακοῦ έξαιτίας τῆς δημιουργίας άπό τό μηδέν τήν πατερική ὀρθόδοξη διδασκαλία. Βλ. *Confessiones* 12,17, 25, PL 32,835: «Verum tamen quia non de ipsa substantia dei, sed ex nihilo cuncta facta sunt, quia non sunt id ipsum quod Deus, et inest quaedam mutabilitas omniū». Βλ. καί Νίκου Α. Ματσούκα, *Θρησκευτικό βίωμα καί θεολογία* στίς *Ἐξομολογήσεις τοῦ Αὐγουστίνου*, Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τόμος 25, Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 210. Ἐπίσης βλ. T. Koch, *Das Böse als theologisches Problem*, στό *Kerygma und Dogma* 4, Göttingen 1978, σελ. 300. Ἐδῶ ὁ συγγραφέας αναφέρει πῶς καί ὁ Θωμάς ὁ Ἀκινάτης ὑποστηρίζει παρόμοια άποψη.

197. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Κατά Μανιχαίων διάλογος* PG 94, 1560C: «Πάντων καί τῶν κακῶν άρχή καί τέλος έστί τό άγαθόν· τοῦ γάρ άγαθοῦ ένεκα πάντα, καί ὅσα άγαθά καί ὅσα έναντία. Καί γάρ καί ταῦτα πράττομεν τό άγαθόν ποθοῦντες· οὔδεῖς γάρ εἰς τό κακόν άποβλέπων, ποιεῖ άπερ ποιεῖ. Διό οὔδέ ὑπόστασιν έχει τό κακόν αλλά παρυπόστασιν, τοῦ άγαθοῦ ένεκα καί οὔχ έαυτοῦ γινόμενον· πᾶν γάρ γινόμενον ή δι' άγαθόν γίνεται ή διά νομιζόμενον άγαθόν».

μέ σύγχρονες σχετικές αντιλήψεις της επιστήμης<sup>198</sup>. Έτσι τό κακό νοεῖται πάντοτε ὡς ἀστοχία, μιά καί τέτοια ἀστοχία ἦταν καί τό προπατορικό ἁμάρτημα. Τό γεγονός τοῦτο καθορίζει καί τήν τραγωδία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καί τῆς ἱστορίας. Ἐπηρεασμένος ὅμως ὁ ἄνθρωπος κυρίως ἀπό τό νομικό πνεῦμα καί τήν ὕπαρξη δικαικῆς τάξης πάντοτε στό ὑπάρχον κακό θέλει ν' ἀναζητεῖ εὐθύνη καί ἐνοχή. Ὡστόσο πάρα πολλή ὀδύνη καί κακό ὑποφέρουμε δίχως νά φταῖμε. Ζοῦμε μέσα σέ μιά τραγωδία πού μόνο ἡ μετάνοια, ἡ ἀσκήση καί ἡ ἀναζήτηση τῆς θείας βασιλείας μᾶς σώζει<sup>199</sup>. Μέ τό κακό καί τά δεινοπαθήματα δέν μποροῦμε νά βγάλουμε συμπεράσματα γιά τήν ἁμαρτωλότητα τοῦ Α ἢ τοῦ Β, μιά καί τό κακό ἀποτελεῖ τραγωδία, καί πολλές φορές — γιά τή θεία πρόνοια πάντοτε — μέσο παιδαγωγίας καί κράτυνσης τοῦ χαρακτήρα γιά τήν ἐπίτευξη τοῦ ἀγαθοῦ μέ τό ξεπέρασμα τοῦ κακοῦ. Τελικά μιά καί ἡ τελειωτική κίνηση εἶναι ἀπό τό μηδέν πρός τήν ὁλοκλήρωση, πάλι τότε, σέ κάθε ἐπίτευξη ἑνός ἀγαθοῦ ἢ μιᾶς ὁποιασδήποτε ἀγαθῆς πράξης, εἶναι ἀνάγκη νά ξεπεραστεῖ τό κακό, ὁ μηδενισμός καί ἡ ἀποσύνθεση. Τό προπατορικό ἁμάρτημα εἶναι ἓνα ὀδυνηρό ἐπεισόδιο βεβαίως, ἀλλά τά μεταπατορικά ἁμαρτήματα ἀποτελοῦν μιά

198. Νίκου Ματσούκα, *Κόσμος ἄνθρωπος κοινωνία κατά τόν Μάξιμο Ὁμολογητή*, σελ. 111 κ.έ.

199. Λουκ. 13,1-3: «Παρήσαν δέ τινες ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ ἀπαγγέλλοντες αὐτῷ περί τῶν Γαλιλαίων ὃν τό αἷμα Πιλάτος ἔμιξεν μετά τῶν θυσιῶν αὐτῶν. Καί ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· δοκεῖτε ὅτι οἱ Γαλιλαῖοι οὗτοι ἁμαρτωλοὶ παρά πάντας τοὺς Γαλιλαίους ἐγένοντο, ὅτι ταῦτα πεπόνθασιν; Οὐχί, λέγω ὑμῖν, ἀλλ' ἐάν μή μετανοήτε, πάντες ὁμοίως ἀπολείσθε». Βλ. ἐκτενεῖς ἀναλύσεις γιά τό παραπάνω θέμα στό βιβλίο τοῦ Νικολάου Α. Ματσούκα, *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ. Δοκίμιον πατερικῆς θεολογίας*, Ἐπιστημονική Ἑπετηρίς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, παράρτημα ἀρ. 22 τοῦ 20<sup>ου</sup> τόμου, Θεσσαλονίκη 1976.

διαρκή πρόκληση για άσκηση και πραγμάτωση αγαθών έργων στίς συγκεκριμένες σχέσεις τῆς ζωῆς καί τῆς ἱστορίας.

Ὑπό τό πρίσμα τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας ὑπάρχει μιά ριζικά διαφορετική ἄποψη περί κακοῦ σέ σχέση μέ ἀνάλογες φιλοσοφικές καί ἐπιστημονικές, παρ' ὅλες τίς ἐξωτερικές ὁμοιότητες πού θά μπορούσε νά ἐπισημάνει κανεῖς μεταξύ θεολογίας καί φιλοσοφίας σέ τοῦτο τό θέμα. Καταρχήν καί ἡ πλατωνική καί νεοπλατωνική φιλοσοφία κάνει λόγο γιά τό κακό ὡς μή ὄν καί ὡς στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ. Ὡστόσο ἡ ὁμοιότητα στήν προκειμένη περίπτωση εἶναι μονάχα γλωσσική - μιά σύμπτωση γλώσσας ἐξάπαντος αὐτονόητη. Πρῶτα πρῶτα εἶναι ριζικά ἀντίθετη ἡ κοσμολογία τῆς φιλοσοφίας σέ σχέση μέ τήν κοσμολογία τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας. Τό μή ὄν τῆς φιλοσοφίας δέν εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς δημιουργίας, ὡς ἑτεροῦσιας πραγματικότητας σέ σχέση μέ τό μοναδικό ὄν καί τή μοναδική ζωή, ἀλλά μιά αὐθύπαρκτη κατώτερη πραγματικότητα· συνήθως ὀνομάζεται ὕλική καί θεωρεῖται ἄμορφη. Τό ὄν εἶναι ἡ ἀνώτερη αὐθύπαρκτη πραγματικότητα, νοητή καί ἀναλλοίωτη, μέ μορφή καί περιγράμματα. Ἐδῶ ἡ μέθεξις τοῦ μή ὄντος στό ὄν γίνεται, γιά νά πάρει τό πρῶτο μορφή, κίνηση, ὁμορφιά. Τό κακό λοιπόν βρίσκεται σ' αὐτήν τήν κατώτερη στόφα, τήν ὕλική. Κάθε στέρηση τῆς μορφῆς, τῆς κίνησης καί τῆς ὁμορφιάς, πού χορηγεῖ τό ὄν, αὐτονόητα σημαίνει πῶς ἡ ὕλική πραγματικότητα μένει δίχως τόν ἐξωραϊσμό της — καί τούτη ἡ στέρηση εἶναι στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ. Καί κάθε φορά πού ἡ νοητή πραγματικότητα — κλασική περίπτωση ἡ πτώσις τῶν ψυχῶν κατά τόν Πλάτωνα — γίνεται δούλη στήν ὕλική δυσκινησία καί παχυλότητα, ὑπάρχει τό κακό ὡς ἐμπλοκή στή λειτουργία τοῦ ἀγαθοῦ: ὅταν ἡ λογική ψυχή, λόγου χάρι, ὑπόκειται στίς ὕλικές ἐπιρροές, κατά τόν Πλάτωνα πάντοτε.

Οἱ παραπάνω ἀπαραίτητες διευκρινίσεις ἀποσαφηνίζουν τις δύο διαφορετικές κοσμολογίες. Τό μή ὄν τῆς πατερικῆς θεολογίας δέν εἶναι ἡ αὐθύπαρκτη ἄμορφη ὕλική πραγματικότητα ἀλλά καταρχήν κάθε κτιστή πραγματικότητα: ὕλη, σώματα, ψυχές, ἄγγελοι, λογική, λόγος, νοῦς. Ὁλη ἡ κτίσις εἶναι μή ὄν, ἀπό τό πιό ὑποτυπῶδες αἰσθητό στοιχεῖο ὡς τό ἀκρότατο ἀγγελικό τάγμα. Καί κάθε κτιστό, ὅπως εἶδαμε πρωτύτερα κάνοντας λόγο γιά τοὺς ἀγγέλους, συγκρινόμενο πρὸς τὸν Θεό, τὸν μόνο αὐλο καὶ ἄκτιστο, εἶναι πράγμα παχύ καὶ ὕλικό. Λέγεται μή ὄν, ὅχι γιατί δέν παίρνει τὴ μορφή ἀπὸ τό ὄν ἢ καλύτερα ὅχι γιατί τὴν παίρνει, ἀφοῦ τὴν ἔχει ἀνάγκη, ἀλλὰ γιατί εἶναι ἑτερούσιο πρὸς τό ὄν, προήλθε ἐπομένως ἀπὸ τό μηδέν καὶ συνεχῶς ἔχει ἀνάγκη νά παίρνει ἀπὸ τό ὄν τό εἶναι, τὴ ζωή, τό λόγο, τὴ θέωση. Ἐδῶ στέρηση δέν σημαίνει ἔλλειψη μορφῆς, ἀλλὰ διάβρωση ἢ κίνδυνο διάβρωσης τοῦ εἶναι, τῆς ζωῆς, τοῦ λόγου, τῆς θέωσης. Τό κακό πλήττει ὅλη τὴ δομὴ τῶν κτιστῶν ὄντων. Καί τελικά ὅλη τούτη ἡ δομὴ εἶναι τό ἀγαθό, ἀρκεῖ νά ὑπάρχει ἡ διατήρηση καὶ ἡ προκοπή. Ἐτσι τό κακό εἶναι μονάχα ἡ διάβρωση κάθε κτιστῆς πραγματικότητας, καὶ ἐπομένως τό ἴδιο δέν εἶναι πράγμα. Γι' αὐτό ἀκριβῶς κατὰ τὴν πατερικὴ ὀρθόδοξη θεολογία καὶ ἡ ὕλη εἶναι ἀγαθό<sup>200</sup>, ἐνῶ κατὰ τὴ φιλοσοφία εἶναι κακό. Μονάχα μέ

200. Εἰρηναίου, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως* PG 7, 505A: «Ὑλικόν οὐδ' ὅτιον εἰληφέναι λέγουσι αὐτόν· μή γάρ εἶναι τὴν ὕλην δεκτικὴν σωτηρίας». Πρόκειται γιά τοὺς γνωστικούς ποὺ ἀρνοῦνται τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ λόγου. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος Α' πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἀγίας εἰκόνας* PG 94, 1245BC: «Οὐ προσκυνῶ τῇ ὕλῃ, προσκυνῶ δέ τὸν ὕλης δημιουργόν, τὸν ὕλην δι' ἐμέ γενόμενον, καὶ ἐν ὕλῃ κατοικῆσαι καταδεχόμενον, καὶ δι' ὕλης τὴν σωτηρίαν μου ἐργασάμενον, σέβων οὐ παύσομαι τὴν ὕλην δι' ἧς ἡ σωτηρία μου εἰργασται· σέβομαι δέ οὐχ ὡς Θεόν· ἀπαγε· πῶς γάρ τό ἐξ οὐκ ὄντων τὴν γέννησιν ἐσχηκός, Θεός;». Πρβλ. *Τό Ἅγιον Ὅρος καὶ*

τή μορφή καί τήν ὁμορφιά τοῦ νοητοῦ κόσμου ἢ ὕλη, κατὰ τή φιλοσοφία, ἔχει μοῖρα ἀγαθοῦ καί γίνεται ἔτσι ἀγαθή, ἀλλά μέ τίς σαφεῖς διακρίσεις αἰσθητοῦ καί νοητοῦ.

Σύμφωνα μέ τά παραπάνω ἡ διάκριση τοῦ κακοῦ σέ φυσικό καί ἠθικό εἶναι τεχνική καί φιλοσοφική. Ἔχει βεβαίως εἰσχωρήσει καί στή δογματική θεολογία καί τήν ἠθική τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἀλλά τοῦτο ἀποτελεῖ κατάχρηση. Κι ἂν χρησιμοποιεῖται καμιά φορά, πρέπει νά γίνεται μονάχα γιά τεχνικούς λόγους καί ἐν γνώσει πῶς πρόκειται γιά μιὰ διάκριση φιλοσοφική. Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία δέν κάνει τούτη τή διάκριση, γιατί δέν δέχεται τήν αὐθυπαρξία τῆς φυσικῆς καί τῆς ἠθικῆς πραγματικότητας. Τό κακό κατὰ τή δική της θέση ὀφείλεται στά ὅρια τῆς κτιστότητας ὅλων τῶν ὄντων καί στήν προωθητική δύναμη τοῦ αὐτεξουσίου. Εἶναι ἀποτέλεσμα σχέσης κτιστοῦ καί ἀκτίστου, μετοχῆς τοῦ μὴ ὄντος στό ὄν. Κι ὅταν ἡ μετοχή τούτη, σ' ὅλες τίς διαβαθμίσεις τῆς κτιστῆς πραγματικότητας, πάει καλά, τότε ἔχουμε τήν αὔξηση καί τήν κίνηση τοῦ ἀγαθοῦ· κι ὅταν δέν πάει καλά ἔχουμε τήν παλίνδρομη φορά πρὸς τό μηδενισμό καί τήν τελική στασιμότητα. Τίποτα λοιπόν ἀπό τήν κτιστή πραγματικότητα, εἴτε εἶναι φυσικό εἴτε ἠθικό πράγμα, δέν εἶναι κακό· ἀπλῶς εἶναι στά ὅρια τῆς κτιστότητας καί πορεύεται ἀναλόγως πρὸς τή μετοχή του στήν κίνηση καί τή ζωή τοῦ ὄντος. Τελικά, κάνοντας λόγο γιά τόν ἄνθρωπο, μπορούμε νά ποῦμε πῶς ἡ μετοχή του στίς θεῖες ἐνέργειες τόν κάνει νά ξεπεράσει τό μηδέν καί νά γίνει δημιουργημα μεταμορφωμένο στό ἄπειρο κάλλος τοῦ φωτός τῆς θείας δόξας.

*ἡ Παιδεία τοῦ Γένους μας.* Κείμενο τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος τοῦ Ἀγίου Ὁρους, Ἀγιον Ὄρος 1984, σελ. 41 κ.έ.